

MEDEDELINGEN

DE ZEVENDE DIALOOG VAN PETER DORLANT'S « VIOLA ANIMAE »

NU de Zelemse kartuizer Peter Dorlant in een vernieuwde belangstelling is getreden¹ kan het zijn nut hebben een zijner latijnse werkjes-in-dialogvorm (een der 21 door Paquot² opgesomde) aan het Nederlands vroomheidslievende publiek voor te stellen. Het betreft zijn « *Viola Animae* », hoofdzakelijk bestaande uit enerzijds zes *dialogen*, die het uitgebreidere werk van Raimundus de Sabunde : *Theologia naturalis*³ resumeren, en anderzijds een *zevende dialoog* tussen Maria en Dominicus over de Heilige Geheimen van de Passie Onzes Heren.

Dat Dorlant de auteur van de *Viola Animae* is vond ik nergens betwijfeld, dan in de pas verschenen « Bibliographie Chronologique de la Littérature de Spiritualité et de ses sources (1501-1610) » van Pierre Dagens (Desclée de Brouwer 1952), p. 79,

¹ Naar aanleiding van het betwiste auteurschap van *Elckerlyc*. Zie o. a. OGE 1952, blz. 214 en blz. 281-300; ib. 1953, blz. 89-98.

² Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept Provinces des Pays-Bas* etc. Louvain 1765, t. I, p. 586-7. Hier worden 7 gedrukte werken en 53 mss. opgesomd, waaronder 21 beginnen met « *Dialogus...* ». Onder de andere zijn er wellicht nog in dialogvorm opgesteld. (Cf. *Viola animae*). In *Biographie Nationale* VI somt Reusens zes bewaarde latijnse hss. van Dorlant op. In O. G. E. 1952, blz. 289 en 1953, blz. 97 vindt men de referentie van twee Nederlandse hss. bewaard te Gent.

³ *Theologia Naturalis sive liber creaturarum specialiter de homine & de natura eius in quantum est homo et de his quae sunt ei necessaria ad cognoscendum seipsum et Deum et omne debitum ad quod homo tenetur et obligatur tam Deo quam proximo. Compositus a venerabili viro magistro Raymundo de Sabunde. In artibus et medicina doctore. et in sacra pagina egregio professore. Deventer, Rich. Paffraet (vóór 1485). Zie Polain, *Catalogue...* (zie n. 6), III n° 3312.*

R. de Sabunde geboren te Barcelona, studeerde te Parijs, was doctor in de Artes en de Medicijnen, doceerde Theologie te Toulouse, waar hij als rector der Universiteit in 1437 overleed. Zijn groot werk is meermaals gedrukt, vóór 1485 te Deventer, in 1488, in 1495 te Straatsburg (Hurter, II, 803-5); de z. g. editio princeps is die van Parijs in 1509, gevolgd door vele andere. Dagens (*Bibliographie Chronologique*, 1952) geeft Franse vertalingen van 1551 en 1569.

[Piiij] (ongefolieerd, laatste bladzijde recto) :

¶ *Finit dyalogus de mysteriis sacre passionis christi. alijs quoque salutiferis doctrinis. quibus homo suas actiones potest ordinare in laudem dei ac gloriose virginis marie ut patet intuitu. & per consequens totus liber iste (qui viola anime inscribitur) merito cum verum odorem vite doctrine sapientieque spiret in septem distinctus dyalogos Coloniae Impensis honesti viri Henrici Quentell denuo Impressus Anno natalicij salvatoris nostri. Jesu christi. M.CCCC.j. Die. decimosexto mensis Julij.*

Verso : *Epygramma ad librum : Inter honoratos. nulla formidine. libros... en : Ad beatam Annam Carmen : Hic effunde preces devote poplite flexo...*

4. — 1533 te Antwerpen, bij Martinus de Keyser ; in-8°.

Aangegeven door Paquot I, 586, en beschreven door Nijhoff-Kronenberg⁹, onder nr 735. Bij de vier vindplaatsen daar aangegeven (de vierde bij de aanvullingen, vooraan) dient als vijfde te worden aangestipt : Bibliothek van het Ruusbroec-Genootschap te Antwerpen.

Deze druk werd bezorgd door Willem van Branteghem, kartuizer eerst te Antwerpen (Kiel), later met de verhuizende kartuize in 1543 te Lier¹⁰.

Wij geven hier wederom de beschrijving, vooral om de overgang tussen dialoog zes en zeven.

[* 1] *Viola anime. recens castigata. nec non novis super veteres annotatiunculis, margini adiectis locupletata ; cum indicibus tum Dialogorum, tum capitum, operi praeifixis. Versa pagina, quid spiret haec viola odoratur. Martinus Caesar. Mense Augusto. Anno M.D.XXXIII.*

Het geheel in een omlijsting van vier kleine, slecht aaneensluitende houtsneden.

verso : *Gvilhelmus de Branteghem, Alostanus. Cartusienis, animae Christianae, et pulcherrimae...*

O *nimum mens chara Deo, pulcherrima rerum...*

⁹ Nederlandse Bibliographie van 1500 tot 1540 door Wouter Nijhoff en M. E. Kronenberg, 's Gravenhage, 1923.

¹⁰ Over Willem van Branteghem zie *Biographie Nationale*, I, 908-9 en Paquot II, 63.

* 2. *Libellus hic qui Viola animae inscribitur, septem dialogos continet. Quorum sex primos Petrus Dorlandus Cartusiae Diestensis monachus indigena concinnauit ex Theologia naturali. M. Raimundi Sebundij Hispani, quam in hos dialogos velut in compendium coegit. Septimi vero Dialogi autor est idem Dorlandus. verso : Index. Catalogus argumentorum, septem Dialogorum sequentium... Onderaan : Index omnium Capitum sex primorum Dialogorum Violae anime.*

[* 7] : *Finis tabulae... Valete solitudines. Beata tranquillitas. verso : Ex Ioanne Spanhemensi de ecclesiasticis Scriptoribus (over Raimundus Sebeyde (sic)).*

[* 8] verso : *Divi Gregorii Nazareni (sic) Epigramma versum e Graeco incerto interprete hic ascriptum ne vacua esset charta. Fol. 1, r. Praefatio in Dialogos sequentes... Fol. 2, v. Isagogicum...*

Fol. 4, r. : *Scala naturae... (bovenaen reeds : Dialogus primus). Fol. 166, r., 7^e regel : Inter. M. Raimundum Sebundium Medicum, & D. Dominicum verbi Dei concionatorem finis disceptationi de homine, propter quem aliae creaturae factae sunt : ex quarum cognitione illuminatur homo ad cognoscendum & se : & Deum, & alii//lias (sic) creaturas.*

SEPTIMUS DIALOGUS

inter *Mariam & Dominicum, de mysterijs Passionis Domini nostri Jesu Christi, Autore. D. Petro Dorlando, instituti Cartusienis monacho.*

Fol. 191, r. *Septimi dialogi finis.*

Fol. 191, v. *Finis Violae animae recognitae neque non margineis annotatiunculis auctae, in coenobio Cartusienisium Antuerpianorum : Anno mundi conditi iuxta Hebraeorum supputationem 5487 ; Instaurati vero. 1533. Errata...*

(Fol. 192, r.) *Epigramma ad libellum.*

Inter honoratos : nulla formidine, libros...

Onderaan : *Excudebat Martinus Caesar Antuerpiae Nonis Sextilibus Anni. M.D.XXXIII.*

verso : Houtsnede met triomfantelijke Christus, aan wiens voeten een kartuizer geknield is. Onderschrift : *F. Guill. de Branteghem Alostanus.*

II. OVER DE GEHEIMEN VAN JEZUS' LIJDEN

Zoals uit de beschrijving van de nummers 3 en 4 duidelijk blijkt, is de zevende dialoog, al maakt hij deel uit van het gehele werk, toch gans afzonderlijk te beschouwen. Het is geen resumé meer van Raymundus de Sabunde's grotere *Theologia naturalis*, zelfs geen eigenlijk vervolg er op; de dialoog geschiedt niet tussen den meester (Raymundus) en Dominicus, doch tussen deze laatste en Onze Lieve Vrouw; bij 't einde deint de dialoog zelfs uit tot een gesprek met drieën: Jezus, Maria en Dominicus. Het onderwerp is origineel van Dorlant (wij zullen dadelijk zien in hoeverre). En reeds de Keulse editie noemt hem apart en looft hem met de epitheta: « dialogus pulcherrimus et devotissimus ».

I n h o u d

Dominicus, verpersoonlijking van de vrome ziel, die zich gans den Heer wil toewijden, ontmoet Onze Lieve Vrouw op Paasdag, en begint met te zeggen, dat hij « eergister », d. i. op Goede Vrijdag eerst met Petrus — dus van verre — de Heer op Zijn lijdensweg is gevolgd, en zelfs tot in het praetorium is binnengedrongen en zich ten slotte onder het Kruis met Joannes heeft bevonden. Maar toen hij Maria's leed zag, heeft hij het niet aangedurfd haar op dat ogenblik aan te spreken; nu hij echter weet, dat Jezus verzezen is, durft hij Maria zijn verlangen te kennen geven om de redenen te vernemen niet alleen van Jezus' lijden in het algemeen, maar van elk bijzonder lijdensmoment, van elke kwelling en foltering, van elke gebeurtenis, die met de Passie in verband staat. Deze samenspraak brengt derhalve de mystieke betekenis van Jezus' lijden, met het antwoord op de vragen: waarom de geseling; waarom boog Jezus het hoofd; waarom stierf Hij buiten de stad; waarom moest Simon het kruis meedragen, etc. Na de verstrekte uitleg, wil Maria Dominicus nog aan een grote verlichting deelachtig maken, en brengt hem in een kamer, waar hij de verheerlijkte

Van Branteghem schijnt graag wat grieks tussen de rest te mengen. Ook na het epigram dat als bladvuelsel uit Gregorius Nazianzenus overgedrukt werd heet het: *τέλος*. En bij de houtsnede achteraan staan naast een hebreeuwse ook twee griekse teksten rond de afbeelding.

Gekruisigde ziet en zeven stralen, die van Hem uitgaan, die zeven tot dan toe aan het mensdom onbekende of door hen onbegrepen dingen belichten: zodat Dominicus uit het Lijden des Heren begrijpt, wat God is, de ziel, de deugd etc.

O o r s p r o n k e l i j k h e i d

Is deze zevende dialoog wel oorspronkelijk, of is hij ook 'n resumé van een of ander groot werk (zoals de zes eerste dialogen het zijn tegenover de *Theologia naturalis* van Raymundus de Sabunde)?

Bij een eerste lezing is men getroffen door de vele reminiscenties uit de christelijke overlevering betreffende de lijdensoverwegingen. Dat is echter nogal natuurlijk. Bij het vergelijken met de *Vita Christi* van Dorlant's ordsgenoot Ludolphus van Saksen, vielen mij de vele, wel eens letterlijke overeenkomsten op. Meestal gaat het om dezelfde morele of geestelijke verklaringen, die Ludolphus zelf uit de Vadertraditie en de ganse Middeleeuwse vroomheid had samengebracht; soms om dezelfde woordelijke citaten uit de Kerkvaders. In de 20 eerste onderverdelingen (de randtitels geven als het ware de hoofdstukjes aan: zo zijn er in de van Branteghem-uitgave 'n 50-tal) is ook de orde gelijk aan die van Ludolphus: later schijnt Dorlant meer zijn eigen weg te gaan¹

¹ Wij laten hier een lijstje volgen van de parallelen tussen Dorlant en Ludolphus' *Vita Christi* (uitg. Palmé, Parijs 1870).

Viola animae (ed. 1533)

Ludolphus

fol. 168 r	Lib. II, c. 59, n° 10 (IV, 476-7, uit Augustinus en Bernardus.)
ib.	n° 13 (p. 523).
ib.	n° 17 (p. 484, uit Ambrosius).
169 r	n° 23 (p. 488).
169 v	c. 60 n° 2 (p. 496 uit Augustinus).
170 r	n° 5 (p. 499).
ib.	n° 6 (p. 499).
170 r	n° 7 (p. 500, uit Hieron. en Beda).
170 v	n° 8 (501).
ib.	n° 11 (p. 502 uit Hieron. en Ludolphus).
171 v	n° 18 (p. 509 uit Ambrosius en Lud.).
172 r	c. 61 n° 4 (p. 516).
172 v	n° 5 (p. 517 uit de Glossa, Hieron. en Augustinus).
174 r	c. 62 n° 3 (p. 532 uit Augustinus).
174 v	n° 5 (p. 533 uit Origines).

als een die zich langzamerhand vrijmaakt van zijn model. Niet alsof hij Ludolphus vóór zich had liggen — zelfs dan zou hij hem meesterlijk hebben geresumeerd of liever er de mooiste passages uit overgenomen en aangepast — maar hij moet hem bijzonder en, naast hem, vele andere auteurs gelezen en bemediteerd hebben. Ook hij kan origineel zijn, die andermans uitlatingen bij zichzelf heeft herdacht en ze tot nieuwe eenheid heeft verwerkt.

Dit laatste is hier zeker het geval! Dorlant plaatst zich op een heel speciaal standpunt; er loopt een gouden eenheidsdraad door deze dialoog: alles wordt ontwikkeld vanuit de geestelijke of mystieke verklaring van de lijdensgebeurtenissen. Zo zijn niet alleen de wel zalvende maar toch door hun gezochte volledigheid wel enigszins breed uitgesponnen beschouwingen van Ludolphus,

176 r	n° 8 (p. 536).
178 r	n° 30 (p. 555).
178 v	n° 34 (p. 559).
ib.	c. 63 n° 1 (p. 563).
179 r	n° 5 (p. 566 « quaedam devota... »).
185 r	n° 46 (p. 601).
189 r	n° 15 (p. 575).

Wellicht heeft Dorlant ook het werk van zijn ordensgenoot Dionysius van Rijckel gekend: *De Passione Domini Salvatoris Dialogus* (Opera, t. XXXV, 263-309). Toch is dit geheel anders opgevat en biedt geen bewijzen voor rechtstreekse invloed. Onder de « Spuria » van St Anselmus (ML, 159, c. 271-290) bevindt zich een *Dialogus Beatae Mariae et Anselmi de Passione Domini*. Mogelijk heeft Dorlant hem gekend en gelezen, indien hij althans als humanist niet werd afgeschrikt door het barbaars Latijn, en... door de vele banale interpretaties. B. v. Waarom de Judaskus? — Omdat Jezus en Jacobus fel op elkaar geleten (c. 273). Waarom volgde Maria Jezus niet bij zijn gevangenneming? (c. 274), wat niet belet, dat zij op de volgende bladzijde met Maria Magdalena naar het huis van Annas gaat, waar ze Petrus nog wel zijn Meester horen verloochenen. Bij Caiphas hoopte Maria, dat Jezus zich wel uit de slag zou trekken om vrij te komen: « sciebam enim quod esset ingeniosus et facundus et sperabam quod se excusaturus esset, si ad iudicium veniret » (c. 276). Bij de ontkleding op Calvarië onthult zij aan de z. g. Anselmus, wat geen enkele Evangelist heeft geschreven, dat zij haar hoofddoek om de lenden van Jezus bond om Zijn naaktheid te bedekken (c. 282) enz. enz.

Uit dergelijke trekken merkt men hoe torenhoog Dorlant's dialoog zich boven deze populaire, niet eens zeer vrome elucubratie verheft, én wat de toon én wat beschouwingen betreft.

tot een bondig geheel herleid, met vrije keuze uit enkele der zeer talrijke toepassingen, « documenta » en Vadcitaten, maar er werd een nieuwe eenheid verkregen, die met recht de lof der oorspronkelijkheid voor zich mag opeisen.

Heel de dialoog wordt ook gedragen door een der hoofdgedachten van de Nederlandse Mystiek: door de mensheid van Christus, en bijzonder door Zijn lijden, komt men tot Zijn Godheid.

Wat de stilistische eigenschappen betreft: de « ciceroniaanse » welsprekendheid, die in zijn necrologium² wordt geprezen, vindt men in zoverre bewaarheid, dat Dorlant hier een klaar, woordenrijk, haast klassiek latijn schrijft. De bondigheid echter, waarmede hij een overvloed van ideeën weet samen te vatten, zou ons eerder aan andere schrijvers uit de Oudheid doen denken dan aan Cicero! Een paar malen citeert hij uit de Klassieken, eens uit de *Aeneis*³, en eens — wat bevreemden kon! — uit de *Ars Amatoria* van Ovidius⁴: men herkent hieraan de Leuvense oud-student en de voor de renaissance-stromingen openstaande geest.

Van zijn kunst om Ludolphus' gedachten bondig — en origineel! — samen te vatten moge hier slechts één voorbeeld volgen. Op de vraag « Cur taceat Christus, falso accusatus » antwoorden:

Ludolphus:

(*Vita Christi*, II, c. 60, n. 6)
(Ed. Palmé, Parijs, 1870: IV, 499)

en Dorlant:
(*Viola animae*,

Jesus autem tacebat, et nihil traeterea, Christus exhibens

respondit ut ostenderet: primo, iusticiam siluit in lignis: exereus suam justitiam, quia et illi in misericordiam ne amplius pec-

² Zie Ons Geestelijk Erf, 1952, blz. 297 en vv.

³ Dat Dorlant als stiltist een goede naam had kan men ook vermoeden door het feit, dat zijn vriend de Diestenaar Jan de Blaere (Blærus), O. S. B., prior van St Jacobs te Luik, hem in 1494 de copij stuurt van zijn « Tractatus sive historia de revelatione institutionis festi Ven. is Sacramenti », met het verzoek dit manuscript te onderzoeken en te verbeteren: « quem tibi corrigendum transmitto, quem vbi ad plenum correxeris, correctum ad me remitti precor... » Dorlant vond er weliswaar niet veel aan te verbeteren: « Nihil in eo mutavi, quia fere nihil mutandum aspiceret potui ». Zie: [J. Maior, S. J.] *Magnum Speculum Exemplorum*, ed. van Douai, 1603, Appendix, p. 69.

⁴ Vergilius' *Aeneis*, II, 3.

⁵ Ovidius, *Ars amatoria*, I, 729.

digni erant, et ea quae contra
 ipsum dicebantur erant falsa, et
 responsione indigna; secundo,
 suam misericordiam, ne illi am-
 plius peccarent, si in malitia
 perdurarent; tertio...; quarto
 suam patientiam, ut exemplum
 daret contemnere calumnian-
 tium voces, et potius fortiter
 silere quam sine ullo profectu
 defendere.

Men merkt de veel gebalder stijl van Dorlant, boven de meer
 didactische uitgesponnenheid bij Ludolphus.

Tot besluit: naar Middeleeuwse maatstaf is het een oorspron-
 kelijk en nieuw werk, naar renaissance-eisen letterkundig ver-
 zorgd, en naar moderne smaak geeft het menige eigen kijk op
 de Passie (zoals we nog zullen aantonen), en wel zo royaal in
 weinig bladzijden, dat de persoonlijke overdenking niet gehinderd,
 doch gestimuleerd wordt.

Bloemlezing uit de *Viola animae*

Wij willen hier slechts enkele passages naar voren halen, die een
 idee kunnen geven van Dorlant's talent. Wij beperken ons tot
 enkele trekken, waaruit kan blijken, hoe hij bekende vergelijkin-
 gen, parabels of « typen » uit Oud en Nieuw Verbond verrassend
 weet te vernieuwen.

1. — *De barmhartige Samaritaan.*

Dominicus vraagt hem te verklaren, waarom Christus aan de
 geselkolom wilde gebonden worden en zo wreed geslagen.

Maria antwoordt:

« Memorare fili, illius miseri, qui ab Hierusalem descendens in
 Hiericho incidit in latrones: qui ab eis dispoliatus, vulneribus con-
 fossus, et semivivus derelictus est. Ipse est Adam cum sobole sua.
 Porro filius Dei Christus Dominus, calamitati eius compatiens,
 suis vestibus spoliari voluit: vt hunc nudum, innocentiae indumento
 vestiret; vinculis constringi, vt compeditum absolueret; plagis

vulnerari, vt hunc saucium reformaret: et sanguinem fundere, vt
 semianimum ad vitam gratiae animaret. Sicuti enim vita omnis
 animantis in sanguine est (Leviticus, 17, 11): ita et vita iusti in
 sanguine Christi est. Quem idcirco munificus miserator fundit a
 corpore: vt tu illum ore biberes: et corde deuotus haurires »
 (Fol. 175, r-v).⁵

2. — *Christus aan het kruis als een harp uitgespannen.*

Deze gedachte bevindt zich reeds in kern, in S. Augustinus' *Enar-
 rationes in Ps. LVI* (ML, 36, 672), waar hij « psalterium et
 cithara » vergelijkt, en het Psalterium, dat met orgelbegeleiding
 geschiedt, de Goddelijke werken van Christus noemt, de citer of
 harp, de menselijke: « Sonet et citera: esuriat, sitiit, dormiat,
 teneatur, flagelletur, irideatur, crucifigatur, sepeliatur ». Hier is
 nochtans geen beeld opgeroepen. Bij S. Bruno *Herbipolensis*
 (*Expositio Psalmorum*, In Ps. 56, v. 11: « Exsurge gloria mea,
 exsurge psalterium et cithara: exurgam diluculo » vinden we
 (ML., 142, 223 C): « [Christus] psalterium fuit: quando opera-
 batur divina mandata. Cithara vero: gloriosam passionem signi-
 ficat, quae tensis nervis et ossibus dinumeratis virtutem patientiae
 personabat ».

Hier ziet men reeds het beeld van den Gekruiste voor de geest
 opgeroepen: « tensis nervis et ossibus denumeratis ».

Deze vergelijking werd in de Middeleeuwen ook ten onzent
 populair, zoals blijkt uit het hs. der XVe eeuw uitgegeven door
 J. Valckenaere, te Roeselare in 1902, onder de titel: *Het Gheeste-
 lijc Harpenspel van den Lijden ons Heren*. Het begincaput (p. 5-8)
 geeft al de elementen der vergelijking aan. *Sitara een herpe es
 een soet snaerspel, ende is ghemaect van houten en bedudet dat
 tijden Christi in den cruce.*

Den bodem inder herpen dat is dat harde hout des cruces.

⁵ Gezochter, doch niet onaardig is zijn bestempeling van Christus als de
 « ware Heliseus », die door het kruishout het ijzerharde gemoed van den mens
 aantrekt, zoals het hout door Eliseus in de Jordaan geworpen de daarin ver-
 zonken bijl van een medewerker aantrok en terug bovenhaalde (2 Kon., 6,
 1-7). Trouwens, niet alleen de tientallen referenties uit de H. Schrift, ook de
 talloze verborngen in de tekst ingeweven citaten, bevestigen wat het necrologium
 (zie n. 2) schrijft over zijn grote Schriftuurkennis.

... Dat reken der snaren beteykent dat *Cristus gherect wert met groten reepen aen dat cruce beide in die lancte ende in die breete.*

Die snaren maect men van lammes daermen, dat sijn die aderen des onsculdighen lammes dat Johannes bewijsede ende sprac : siet dat lam Gods dragende alder werelt sonden...

O hoe lieflijcke speelde onse Here op den stillen vriedach, doe hij die snare toech op dat alder scarpste, doe hi seyde : Vader vergheeft hem want si en weten nyet wat si doen... enz.

Ziehier nu hoe Dorlant dit uitwerkt : Bij de vraag « Cur extensis nervis (crucifixus est Christus) » ? zegt Dominicus o. a. : (Fol. 182 v) « Cupio tamen profundius nosse, quid illa venarum omnium acerba distentio velit exprimere. Nam sicuti in cithara nerui : ita et in cruce Salvatoris venae pertesae sunt.

Maria. Placet quod de cithara subinfers exemplum. Nam et cithara David qua demonium a Saule pellebat⁶, Dominicae crucis typum exprimit. Nerui in cithara distenti suaue resonant : ita et Dominus in cruce dulcem cecinit melodiam. In hac cithara crucis sunt ligna duo, tres clavi, et venae corporis locum obtinent cordarum. Plectrum vero (Fol. 183 r) lingua Christi est : quo septem notulas interiori capendas auditu deprempsit. Ecce habes, mi Dominice, citharae exemplum quod dedisti.

Dominicus. Habeo fateor. Sed septem illas notulas quaeso vt audiam.

Maria. Notula prima fuit magnae pietatis, quando me desolatam virgini Ioanni commendavit dicens. Mulier ecce filius tuus. Secunda fuit mirae charitatis : quando in ipso omnium poenarum feruore, pro suis deprecatus est inimicis : Pater, inquit, ignosce illis. Tertia notula est misericordiae. Hodie mecum eris in paradiso. Quarta compassionis : dum corruptam in primis parentibus humanam naturam deplorat dicens. Deus meus, vti quid dereliquisti me ? Quorum enim assumpsit naturam, horum plangit et miseriam. Quinta fuit notula desiderii, quod expressit dicens. Sitio : salutem scilicet animarum. Sexta humilitatis et confidentiae cum dicens : Pater in manus tuas commendo spiritum meum : omnem honorem Patri tribuens, non defectum virtutis, sed confidentiam, insinuat

eiusdem se esse cum patre potestatis. Septima est notula perseverantiae : vbi ait : Consummatum est : vt et nos opera iustitiae vsque in finem consummant, mortem in cruce cum Domino sortiamur. At nunc, fili Dominice, quoties te apprehendit humana tentatio, hanc cum David citharam tange : et daemonium abs te citius effugabis.

Dominicus. Probe admones Christifera Virgo : nam et hoc ipsum Esaias (Fol. 183 v) pollicetur dicens : in tympanis et in citharis et bellis praecipuis expugnabunt eum⁷. »

3. — *Jesus' doorboorde Hart, toevlucht en doorgang tot de Godheid.*

Een der overwegende beschouwingen in de *Viola animae* is deze : Christus komt goed maken, wat Adam verkorven heeft. Voortdurend wordt naar de eerste tragedie uit Boek Genesis teruggegrepen. Tot zelfs bij de meditatie van Jezus' doorboorde Zijde en Hart, waar ook weer het hoofdthema : « langs Christus' mensheid naar Zijn Godheid » terugkeert.

(Fol. 186 r) (Na te hebben aangegeven, dat de doorboorde Zijde ons de verborgen liefde van het Hart openbaart (« nam et ipsa lancea ad cor usque processit »), verklaart Maria, waarom Jezus' Zijde werd doorstoken.

« *Maria.* Nunc palam intelligis non habere filios Adam quod querulentur paradisi sibi ianuam obseratam esse. Ecce alia illis ianua patet longe illa dulcior, amenior, fructuosior. Per hanc ingredi possunt ad cor Saluatoris : a corde ad animam, ab anima in diuinam claritatis abyssum : vbi non temporales, sed qui non marcescant fructus suauissimi decerpantur ; vbi serpens deceptor nullus pertimescitur : vbi nemo aut expellitur, aut contristatur. In hanc cauernam maceriae, quoties temptaris ingredere : illic abscondere, donec transeat indignatio. »

4. — *Maria, voorafbeelding der Kerk.*

Dat Maria als « figura Ecclesiae » wordt voorgesteld, is traditioneel gemeengoed. Meestal toch gaat de vergelijking over een

⁷ Is., 30, 32. Men ziet hoe ook hier Dorlant een traditie-gegeven op eigen manier weergeeft, o. a. door de epitheta bij de zeven « noten » (kruiswoorden), en de Schriftuurverwijzing naar David, die door zijn harpspel de boze geest van Saul verdrift.

bepaald punt, als bij S. Augustinus, over het maagdelijk baren zowel in de Kerk als bij Maria. Cf *Sermo* 213, n° 7 : (ML., 38, 1064) : « [Ecclesia] et virgo est et parit. Mariam imitatur quae Dominum peperit. Numquid non virgo sancta Maria et peperit et virgo permansit. Sic et Ecclesia et parit et virgo est... »⁸

Toch weet ik niet of Dorlant's beschouwing van Maria onder het Kruis zo maar uit een oudere auteur is overgenomen : zij lijkt mij een nieuw bewijs van zijn diepe theologische kennis en zijn mariale vroomheid. Op de vraag : Waarom stond Maria onder het kruis ? antwoordt zij zelf :

(Fol. 187, v) « *Maria*. Noveris tamen me in passione filij, typum Ecclesiae tenuisse. Haec enim cum sponsa sit Christi, et eius sanguine redempta et redimita : debet eius cruci assistere, lacrymas doloris effundere, sinu pietatis repausare, vnguento devotionis illinire⁹, sindone castitatis involuere, cordis hospitio sepelire : ne peccatum introeat, os sepulchri premunire. Facile enim Christus amittitur, si perfidiae reseratur ingressus. »

5. — *De goddelijke Vogeljaar.*

Realistischer en uit het leven van zijn tijd gegrepen is Dorlant's vergelijking aan de valkenjacht ontleend. Bij de H. Gregorius de Grote vindt men de vergelijking van Christus met een vogel en bepaald met een gier, nl. in zijn commentaar op *Job.*, 28, 7 « Semitam ignoravit avis, nec intuitus est oculos vulturis ». De cardo comparationis verschilt echter gans. Gregorius vergelijkt Christus met een roofvogel, die, wanneer hij een prooi ontdekt, neerstrijkt om die te verslinden en aldus vaak zelf gevangen wordt. Christus

⁸ Bij S. Ambrosius Autpertus, Abbas Beneventanus vindt men in zijn *Lectio super Evangelium* (in *die Purificationis*) ML., 89, 1294 C : « Jam vero, dilectissimi, si quaeritur quid mystice significatum fuerit in eo quod Redemptor noster a Matre, a parentibus, ex propria civitate in Jerusalem ad templum Domini se portare voluit, invenimus ipsam gloriosam Matrem et Virginem eiusque propter pinquos figuram gessisse illius Ecclesiae, quae a Iudaea in Apostolis creditur ». En ib. 1301 C : « Jam vero si devote, ut decet, attendamus, ipsam beatam Virginem, cuius animam gladius transfodisse perhibetur, typum Ecclesiae praetendisse reperimus, cuius animam gladius pertransivit, scilicet verbum praedicationis ». Dezelfde abt zegt ook van Maria : « quae meruit sola et Mater et Spōnsa vocari » (1277 A, in *Appendice de Assumptione B.M.V.*).
⁹ Zo in de Keulse uitgave. V. Branteghem heeft verkeerdelijk : *illinere*.

ziet van uit de hoogte zijner Godheid de prooi van onze sterfelijkheid, en daalt om die te redden uit de hemel : door de dode mens te zoeken is Hij zelf in de dood gevallen¹⁰. Bij Dorlant is God de Vogeljaar, die met valken jaagt, maar de mens is als de valk, die weggevoegen is en die om terugeroepen te worden, zoals bij valkenjachten gebruikelijk was, door een rode bebloede prooi wordt gelokt : die lokkende prooi is Christus' bebloede lichaam.

(Fol. 181, r) : « *Dominicus*. Quid rationis continet illa sui corporis vndique facta disruptio ? Pendeat enim conscissus vulnere super vulnus, saucius, dissipatus, rubricatus.

Maria. Et tu ergo, Dominice, nota (vt facis) hoc rubrum reclamationum¹¹. Habent enim aucupes eum morem, vt cum aues venaticas ad manum cupiant reuocare, rubrum eis et cruore respersum reclamationum a longe demonstrent. Aues itaque escam arbitrantes, ad nutum se reuocantis aduolitant. Peccante primo parente totum genus humanum de manu auolauerat conditoris. Sed vt posset homo vagabundus et erraticus reuocari ; Deum vnigenitus meus : san (fol. 181, v) guine conspersum in cruce reclamationum exhibuit : quo auolantes aues ad se reuocauit. Ostendit enim cordium vulnera cito posse sanari qui pro medendis vulneribus sic vulneratus fuit. »

★

¹⁰ S. Gregorius Magnus, *Moralium Liber XVIII*, c. 34 n. 54. (ML., 76, 67) : « Quis hoc loco avis nomine, nisi ille significatur, qui corpus carneum quod assumpsit, ascendendo ad aethera libavit ? Qui apte quoque etiam vulturis appellatione exprimitur. Vultur quippe dum volat, si jacens cadaver conspiciat ad esum se cadaveris deponit ; et plerumque sic in morte capitur, dum ad mortuum animal de summis venit. Recte ergo mediator Dei et hominum Redemptor noster vulturis appellatione signatur, qui manens in altitudine diuinitatis suae, quasi a quodam volatu sublimi cadaver mortalitatis nostrae conspexit in infimis, et sese de coelestibus ad ima submisit. Fieri quippe propter nos homo dignatus est, et dum mortuum animal petiit, mortem apud nos qui apud se erat immortalis invenit... »

¹¹ Reclamationum. Zie Synonymia latino-Teutonica (ex Etymologico C. Kiliani depraempta) door E. Spanoghe, 1889, p. 10 : *Accipiter illecebra, reclamationum, reuocatorium*, lore, leure, loeier, luder. *Gesnerus derivat vocem a lauden quod Germanis est, Invitare ; Invitatur enim et advocatur accipiter cibo porrecto & reuocatorio, ut ad manum veniat. Instrumentum est instar duarum alarum connexarum loro, cum pila aut uncino in extremitate & c. Dus 'n lokvogel, of lokjaas.*

Hiermede menen wij voldoende te hebben aangetoond, dat Peter Dorlant van de Zelemse kartuize bij Diest — afgezien zelfs van het auteurschap van Elckerlyc — de belangstelling van de vroomheidshistorici ten volle verdient. Deze zevende dialoog van zijn *Viola animae* is in zijn aard een pareltje, en het lijkt volkomen gerechtvaardigd het ook nu nog in een Nederlandse vertaling¹² in het bereik te brengen van allen, die de vroomheid onzer vaders weten te waarderen, en er hun eigen zieleleven mee wensen te voeden.

Antwerpen, Mei 1953.

DR LOD. MOEREELS S. J.

SUMMARIUM

Opus Cartusiani Petri Dorlandi, quod inscribitur *Viola Animae* examinatur. Primo variae enumerantur editiones partimque describuntur. Secundo argumenta proferuntur ex quibus constat septimum dialogum de *mysteriis* nempe *Passionis D. N. J. C.* esse ab aliis (qui tantummodo *Theologiam naturalem* Raimundi de Sabunde in compendium redigunt ad modum dialogi) valde distinctum, et insuper, licet multa mutuetur a Ludolpho de Saxonia *Vita Christi*, esse parvulum tractatum concisum, unitate propria imo originalitate praeditum. In fine annuntiatur eius translatio proxime proditura in linguam neerlandicam.

¹² Bij mijn weten werd deze zevende dialoog noch heel de *Viola animae* tot nog toe in het Nederlands vertaald. Een franse vertaling wordt signaleerd door P. Dagens (*Bibliographie Chronologique*) p. 172 in het jaar 1600 : La Violette de l'âme, composée en forme de dialogue, où est très doctement traité de la nature de l'homme, trad. Charles Blendecq, religieux de Marchiennes, Arras, 1600, Guillaume de la Rivière, in-12°.

Merken wij nog op, dat Dorlant verscheidene werkjes en dialogen aan het thema der Passie Onzes Heren gewijd heeft, die echter slechts in handschrift bestonden en bij de Geuzen-troebelen der XVIe eeuw in de Zelemse Kartuize verloren gingen. Paquot, o. c. noemt o. a. nog op : Sermones notabiles, ex sermonibus B. Leonis Papae de Passione Domini. — Psalterium de Vita et Passione D. N. Jesu Christi. — De septem B. Mariae gladiis. — Dialogus de fraternitate compassionis B. Mariae Virginis. — De opgesomde : « Dialogus de mysteriis Passionis Christi » is naar alle waarschijnlijkheid de zevende dialoog van *Viola Animae*. Bovendien geeft Paquot nog 'n druk van Leuven in 1516 op : Dialogus de opere amoris & Passionis Christi, waarvan het manuscript te zijnen tijde te Leuven bewaard werd getiteld : « Dyalogus devotus inter Christum et Franciscum super charitate procuratrice salutis nostrae atque operatrice Passionis Salvatoris nostri Jesu Christi, quem compilavit Petrus Dorlant ad instantiam Francisci Cloetinghe (Franciscain à Malines). In-12° d'un demi-doigt 586-7. In de Zuid- en Noordnederlandse bibliotheken is dit werk, evenmin als de « Violette de l'âme » (zie boven) nog te vinden.